

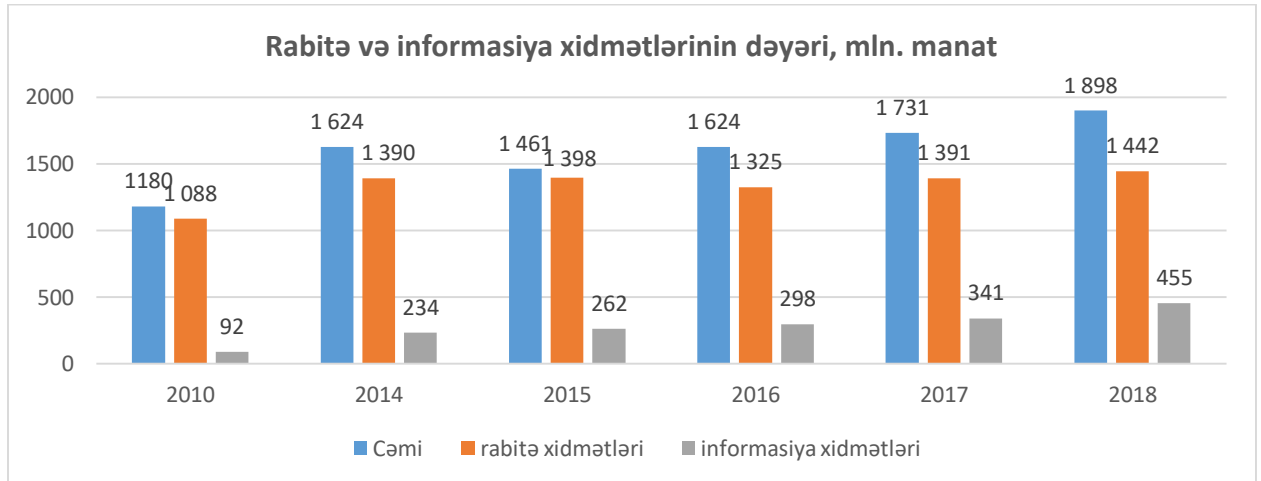
**AZƏRBAYCANDA TELEKOMMUNİKASIYA XİDMƏTLƏRİ
SEKTORUNDA İDARƏETMƏNİN SƏMƏRƏLİLİYİNİN ARTIRILMASI
PERSPEKTİVLƏRİ**

Rabitə və informasiya sektorunun iqtisadiyyatda rolu

- Azərbaycan iqtisadiyyatında rabitə sektoru əhəmiyyətli paya malik deyil
- 2019-cu ildə ÜDM-nin cəmi 1.8%-i rabitə və informasiya xidmətlərinin hesabına formalaşmış
- Lakin son 10 ildə bu sektor real böyümə tempi ən yükək olan 2 iqtisadi fəaliyyət sahəsindən biri olub (digər sahə turizm)
- DSK-nın 2010-cu ilin müqayisəli qiymətləri ilə apardığı hesablamaya görə, 2010-2017-ci illərdə real böyümə ümumilikdə Azərbaycan iqtisadiyyatı üzrə 9% olub
- Lakin bu göstərici ticarət üzrə 41, kənd təsərrüfatı üzrə 24, emal sənayesi üzrə 20, tikintidə 19% təşkil etdiyi halda, rabitə və informasiya sektor real olaraq 2 dəfə artıb

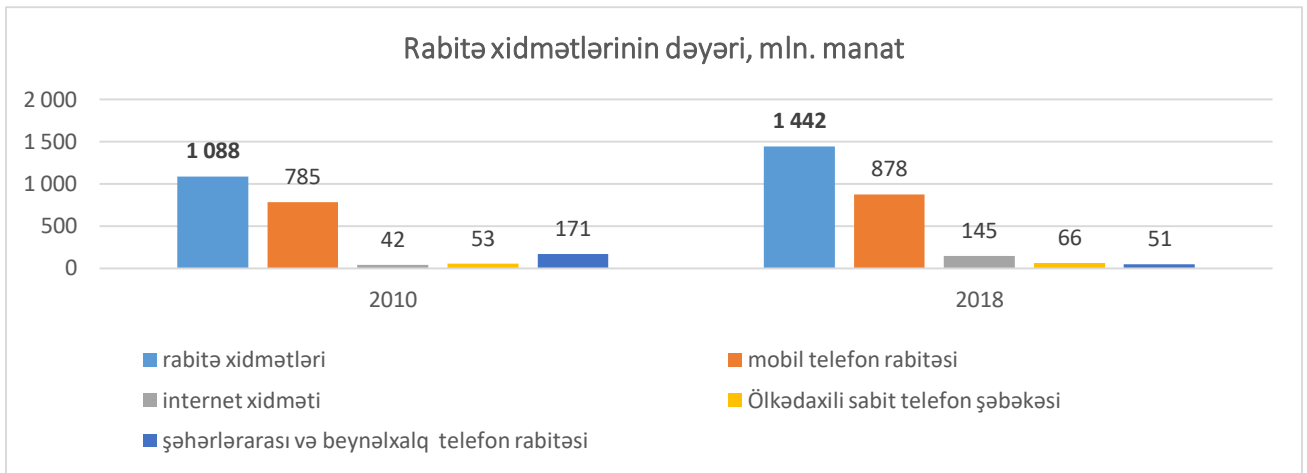
Rabitə və informasiya sektorunda yaranan dəyər

- Son illər “rabitə və informasiya” sektoru üzrə xidmətlərin ümumi dəyərinin təxminən 75%-i rabitə, 25%-i isə informasiya xidmətləri hesabına formalaşır

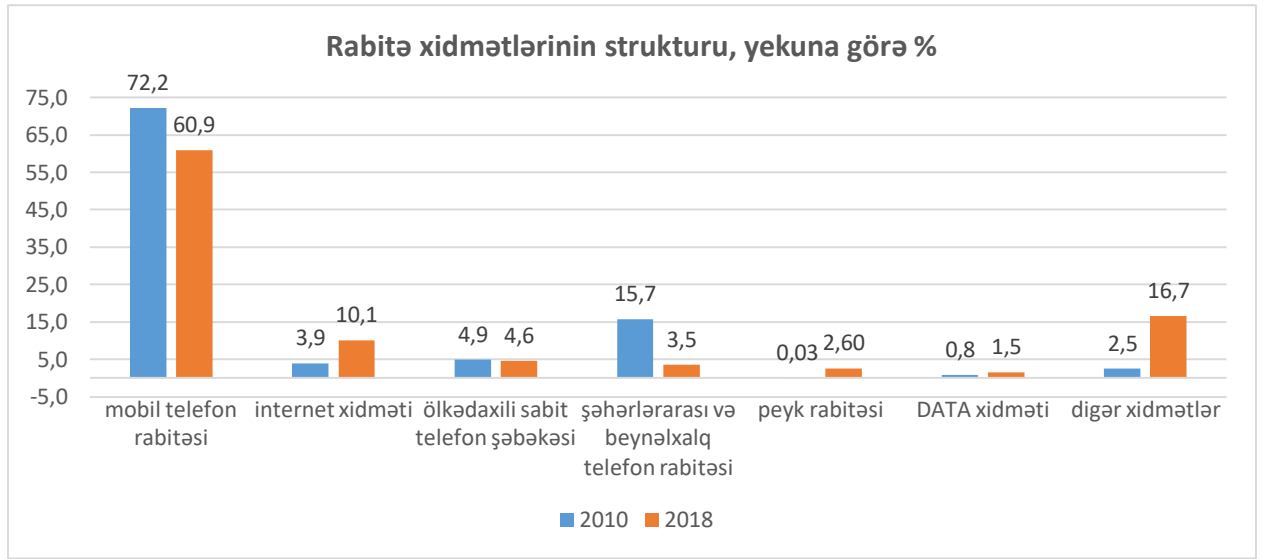
- 2018-ci ildə sektor üzrə 1897 mln. manat ümumi buraxılışın 1442 mln. manatı rabitə, 455 mln. manatı isə informasiya xidmətlərinin payına düşüb
- İnformasiya xidmətlərinin rabitə xidmətlərinə nisbətən daha üstün sürətlə artır
- 2010-2018-ci illərdə informasiya xidmətlərinin dəyəri 92 mln. manatdan 455 mln manata çatıb (artım 5 dəfə)
- Rabitə xidmətlərinin dəyəri 1088 mln. manatdan 1442 mln. manata (artım 32.3%) yüksəlib

Rabitə sektorunda yaranan dəyərin xidmətlər üzrə bölgüsü

- 2010-cu ildə telefon xidmətlərinin (mobil, ölkədaxili sabit şəbəkə və beynəlxalq (həmçinin şəhərlərarası) ümumi dəyəri 1009 mln. manat olmuşdu (bütün rabitə xidmətlərinin dəyərinin 92,7%-i)
- 2018-ci ildə telefon xidmətlərinin dəyəri 995 mln. manata enmişdi (1.4% azalma)
- Həmin dövrdə internet xidmətlərinin dəyəri 103 mln. manat (təxminən 3.5 dəfə) artaraq 145 mln. manata yüksəlmişdir
- Bu dövrdə rabitədə 354 mln. manatlıq ümumi dəyər artımının üçdə biri internet xidmətlərinin sürətli artımı ilə bağlı olmuşdu

Rabitə sektoru üzrə xidmətlərin strukturu və bazar payı

- Rabitə xidmətlərinin strukturunda isə əsas yeri mobil telefon rabitəsi tutur
- Lakin 2010-2018-ci illərdə mobil telefon rabitəsinin sektorun ümumi xidmətlərində payında azalma davam edib və 72.2%-dən 60,9%-ə enib
- Telefon xidmətlərinin bazar payının azalması internetin sürətli inkişafı ilə bağlıdır
- Mobil və sabit telefon şəbəkəsi üzərindən internet xidmətlərinin genişlənməsi ev təsərrüfatlarının və biznesin müxtəlif proqramlar (WhatsApp, Signal, Facebook və s.) üzərindən görüntülü və səsli danışmaq imkanlarının yaranması telefon xidmətlərinə tələbatı azaldıb
- Nəticədə 2010-2018-ci illərdə şəhərlərarası və beynəlxalq telefon rabitəsinin rabitə xidmətlərində payı 15.7%-dən 3.5%-ə, ölkədaxili sabit telefon şəbəkəsinin xüsusi çəkisi isə 4.9%-dən 4.6%-dən enib

Rabitə sektoruna investisiyalar

Qeyd: rəsmi statistika sektor üzrə sərmayələrin özəl və dövlət sektoru üzrə bölgüsünü açıqlamır

Telefon xidmətləri bazarını əsas aktyorları: dövlət və özəl sektor

- Azərbaycanın telefon xidmətləri sektorunda həm dövlət, həm də özəl rabitə müəssisələri fəaliyyət göstərir
- Dövlət və özəl operatorlar telefon xidmətləri sektorunun bütün segmentlərində (mobil və sabit şəbəkə ilə telefon xidmətləri, internet xidmətləri) mövcuddurlar

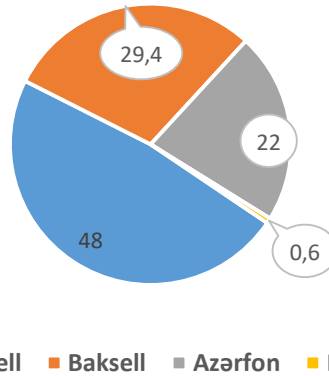
Dövlət və qeyri-dövlət telefon (internet) xidməti operatorlarının fəaliyyətinə dair göstəricilər

	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Mobil telefon operatorlarının sayı, ədəd	3	3	3	3	4	4
Ondan özəl operatorlar	3	3	3	3	3	2
Dövlət şirkətləri	0	0	0	0	1	1
Qarışıq (dövlət-özəl) mülkiyyətə aid mobil telefon şirkətləri	0	0	0	0	0	1
Sabit şəbəkə üzrə telefon müəssisələrinin sayı, ədəd	6	6	6	6	6	7
Ondan özəl	3	3	3	3	3	4
Dövlət	3	3	3	3	3	3
İnternet xidməti göstərən operatorların sayı, ədəd	28	30	37	34	41	41
Ondan özəl	25	27	34	31	38	38
Dövlət	3	3	3	3	3	3
Sabit şəbəkə telefon stansiyalarının (ATS) ümumi sayı, ədəd	1394	1646	1790	1817	1881	1949
Özəl şirkətlərə məxsus ATS-lərin sayı, ədəd	16	13	9	9	9	6
Dövlət müəssisələrinə məxsus ATS-lərin sayı	1378	1633	1781	1808	1872	1943
ATS-lərin ümumi tutumu, min nömrə	1667,3	1844,2	1854,5	1875,6	1892,2	1962,5
Özəl ATS-lərin nömrə tutumu, min nömrə	130,4	83,8	80,7	109,1	109,9	93,9
Dövlət ATS-lərinin nömrə tutumu, min nömrə	1536,9	1760,4	1773,8	1766,5	1782,3	1868,6
Sabit şəbəkə telefonları, min nömrə	1439,6	1485,3	1467,7	1452,0	1460,3	1462,4
Özəl şəbəkəyə məxsus telefonlar, min nömrə	106,2	57,5	56,7	69,5	76,6	64,0
Dövlət şəbəkəsinə məxsus telefonları, min nömrə	1333,4	1427,8	1411	1382,5	1383,7	1398,4
Mənzillərdə olan sabit şəbəkə telefonları, min nömrə	1289,6	1362,9	1348,5	1321,7	1324,4	1309,7
Özəl şəbəkə üzrə mənzillərdə olan sabit şəbəkə telefonları, min nömrə	58,3	53,4	53,2	46,5	44,3	32,8
Dövlət şəbəkəsi üzrə mənzillərdə olan sabit şəbəkə telefonları, min nömrə	1231,3	1309,5	1295,3	1275,2	1280,1	1276,9
Mobil telefon abunəçilərinin sayı, min nəfər	8938,7	10102	10697	10189	10127	10340
Ondan özəl	m.y	m.y	m.y	m.y	m.y	m.y
Dövlət	m.y	m.y	m.y	m.y	m.y	m.y
Qarışıq mülkiyyət	m.y	m.y	m.y	m.y	m.y	m.y
Sabit şəbəkə telefon xidmətlərinin dəyəri, mln. manat	53,0	62,0	67,3	68,7	72,9	65,7
Ondan özəl	18,9	9,1	8,9	8,6	8,4	5,5
Dövlət	34,1	52,9	58,4	60,1	64,5	60,2
Mobil telefon xidmətlərinin dəyəri, mln. manat	785,3	915,2	873,4	825,1	857,0	878,3
Ondan özəl	m.y	m.y	m.y	m.y	m.y	m.y
Dövlət	m.y	m.y	m.y	m.y	m.y	m.y
Qarışıq mülkiyyət	m.y	m.y	m.y	m.y	m.y	m.y
İnternet xidmətlərinin dəyəri, mln. manat	42,3	110,9	122,1	119,3	132,7	145,3
Ondan özəl	35,0	73,0	79,5	74,3	83,1	80,4
Dövlət	7,3	37,9	42,6	45	49,6	64,9
Şəhərlərarası və beynəlxalq telefon rabitəsi xidmətləri, mln. manat	170,4	152,5	115,4	91,9	63,4	50,7
Ondan özəl	m.y	m.y	m.y	m.y	m.y	m.y
Dövlət	m.y	m.y	m.y	m.y	m.y	m.y

Mobil telefon bazarının oyunçuları

- Azərbaycanda 4 mobil telefon operatoru fəaliyyət göstərir
- Onlardan 2-ü tamamilə özəl sektora məxsusdur ("Azerfon" və "Baksell")
- Digər 2 şirkətdə ("Azərsell" və "Naxtel") dövlət də iştirak edir

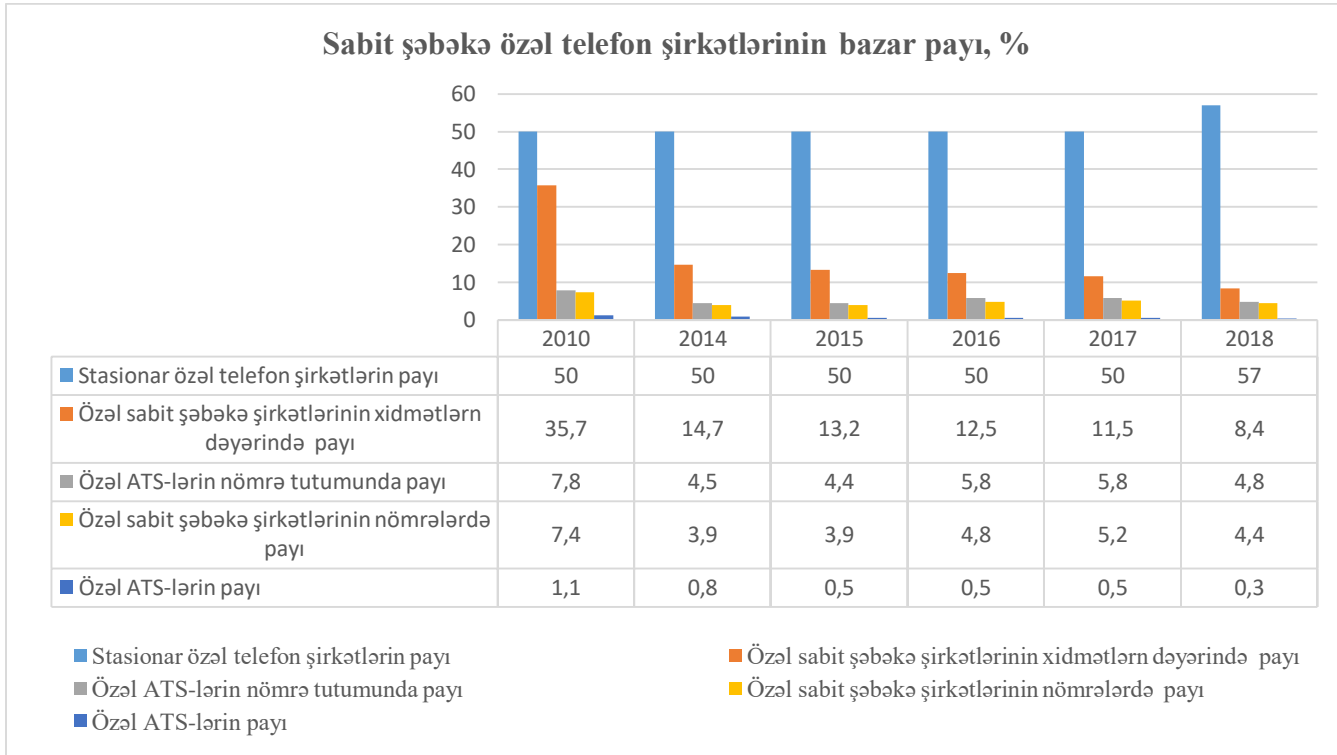
Abunəçi sayına görə mobil operatorların bazar payı, %-lə

- "Naxtel"də dövlət payının həcmilə bağlı açıq informasiya mənbələrində hər hansı məlumat yoxdur, şirkətin saytında yalnız qurumun 2015-ci ildə təsis edildiyi barədə informasiya var
- Lakin "Azərsell" şirkətinin 51,3%-lik payını 222 milyon avro qarşılığında 2018-c ilin marta ayından dövlət mülkiyyətinə keçməsinə dair şirkətin öz saytında məlumat açıqlanıb
- "Fintur" şirkəti "Azertel Telekommunikasiya Yatırım Dış Ticaret A.Ş" (Azertel) şirkətindəki 51,3 faizlik payını dövlət mülkiyyətində olan "Azərbaycan Beynəlxalq Telekom MMC"yə (Azintelecom) satıb
- Bu sövdələşmədən sonra şirkətin dövlət mülkiyyətinə keçəndən sonra qalın 42,2%-i "Cenay İletisim"də və 6,5%-i Maltanın "FA Invest" şirkətində qalıb.
- Bu sövdələşmədən sonra Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi açıqlama verib ki, "Azercell"də payların özəlləşdirilməsi barədə qərar qəbul edilənədək "AzInTelecom"da qalacaq
- Açıqlama onu göstərir ki, müəyyən müddət sonra dövlət payının özəlləşdirmə perspektivinin olacağını istisna edilmir
- Dövlət payının sahibi olan "AzInTelecom" 1994-cü ildə "Aztelekom İB"nin tərkibində yaradılıb
- 1997-ci ildən Beynəlxalq Əlaqələr və Hesablaşmalar Mərkəzi (BƏHM) kimi Nazirliyin tərkibində ayrıca müəssisəyə çevrilib
- 2015-ci ilin iyunundan isə təşkilati-hüquqi forması dəyişdirilərək "Azerbaijan International Telecom (AzInTelecom)" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti kimi fəaliyyətə başlayıb

Sabit şəbəkə xidmətləri bazarında dövlət və özəl sektorun iştirakı

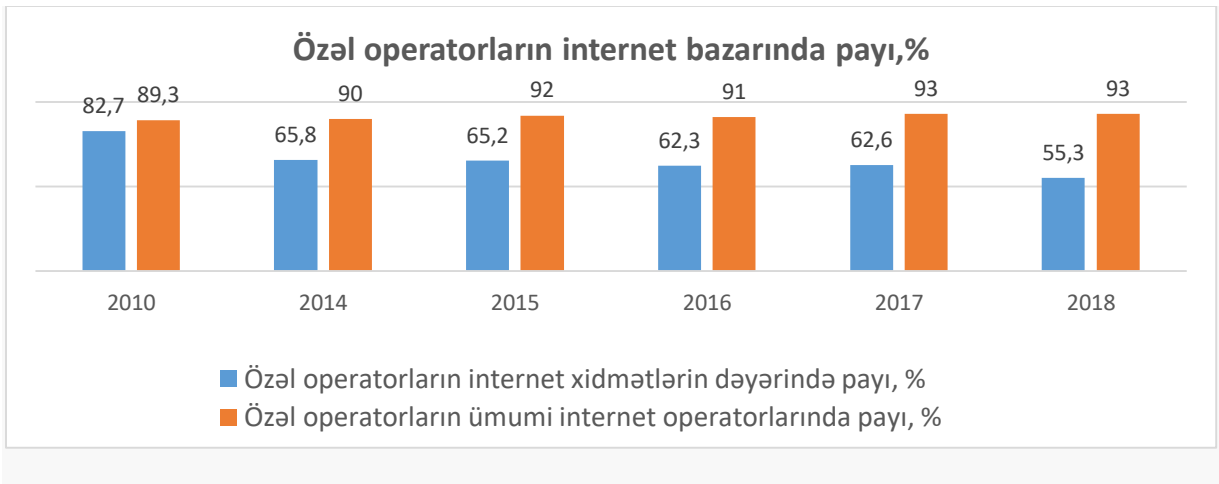
- Sabit şəbəkə telefon xidmətlərində dövlət sektoru dominantdır
- Bu bazarda 7 şirkət fəaliyyət göstərir
- Onlardan 3-ü dövlət (“Aztelekom” MMC, “Bakı Telefon Rabitəsi” MMC və “Naxçıvan Telekom” MMC), 4-ü özəl müəssisədir

- 2010-2018-ci illərdə özəl operatorların xüsusi çəkisi xidmətlərin dəyərində 35,7%-dən 8,4%-ə, ATS-lərin sayında 1,1%-dən 0,3%-ə, nömrə tutumunda 7,8%-dən 4,8%-ə, aktiv istifadə olunan nömrələrdə 7,4%-dən 4,4%-ə enib
- Təhlil aparılan dövrdə özəl ATS-lərin sayı 16-dan 6-ya azalmış, dövlət ATS-lərin sayı 1378-dən 1943-ə yüksəlmişdi,
- Telefon xidmətlərdən əldə edilən gəlirlərin məbləği özəl sektor üzrə 18.9 mln. manatdan 5.5 mln. manata enmiş, dövlət sektoru üzrə 34.1 mln. manatdan 60.2 mln. manatadək artmışdı
- Aktiv istifadə olunan nömrə sayı özəl sektor üzrə 106.2 mindən 64 minə endiyi halda dövlət müəssisələri üzrə 1333.4 mln. ədəddən 1398.4 minə yüksəlmişdir
- Beləliklə, bazar payını xarakterizə edən əsas göstəricilərdən çıxış etsək, sabit şəbəkə xidmətlərində dövlət sektorunun payı 95%-ə yaxındır

İnternet xidmətləri bazarında dövlət və özəl sektorun iştirakı

- Özəl sektora məxsus internet xidmətləri təqdim edən şirkətlər üstün saya malikdir
- 2010-2018-ci illərdə internet xidməti göstərən ümumi müəssisələrin sayı 28-dən 41-ə, o cümlədən özəl operatorların sayı isə 25-dən 38-ə yüksəlib.
- Bu dövrdə dövlət sektorunda internet xidməti göstərən operatorların sayı dəyişməz qalıb – 3 şirkət
- İnternet xidməti göstərən dövlət şirkətləri həm də sabit şəbəkə telefon şirkətləridir (Aztelekomnet, Bakinternet və Azdatakom)

Qeyd: rəsmi statistika yalnız şəhərləarası və beynəlxalq telefon rabitəsi xidmətləri bazarında özəl sektora dair məlumat açıqlamır. Bu bazarda xidmələrin dəyəri 2010-2018-ci illərdə 3 dəfədən çox azalaraq 170 mln. manatdan 51 mln. manata qədər enmişdir

Telefon xidmətlərinin tənzimlənməsinin hüquqi əsasları və mövcud idarəetmə strukturu

- Telefon və internet xidmətlərinin tənzimlənməsi sahəsində əsas tənzimləyici normativ sənəd “Telekommunikasiya haqqında” Qanundur
- Bu qanuna əsasən xidmətləri təqdim edən bazar subyektləri 2 kateqoriyaya ayrılır:

(i)Telekommunikasiya operatoru - mülkiyyətində olan telekommunikasiya şəbəkəsi vasitəsilə xidmətlər göstərən hüquqi şəxs və ya sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər;

(ii)Telekommunikasiya provayderi – telekommunikasiya operatorunun şəbəkəsindən istifadə edərək xidmətlər göstərən hüquqi şəxs və ya sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər.

- Telekommunikasiya xidmətlərinə daxildir:

- (i) telefon (məftilli),**
- (ii) (ii) sellülar (mobil),**
- (iii) peyçinq, simsiz telefon,**
- (iv) respublikadaxili və beynəlxalq telekommunikasiya xidməti,**
- (v) internet xidməti,**
- (vi) televiziya və radio yayımı xidmətləri**

- Qanun xidmətlərin göstərilməsi sahəsində bir sıra prinsipləri müəyyən edir (bütün operator və provayderlərin hüquq bərabərliyi, tarif siyasətinin tənzimlənməsi, telekommunikasiya xidmətləri bazarında inhisarçılığın yolverilməzliyi və sağlam rəqabət mühitinin təmin edilməsi və s.)
- Qanun dövlət tənzimlənməsinin formalarını müəyyən edir (telekommunikasiya fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması, sahə üzrə sertifikatlaşdırma, xidmətlər üzrə tariflərin tətbiqi və s)
- “Lisenziyalar və icazələr haqqında” Qanunun 1 sayılı Əlavəsində telefon (məftilli və simsiz), İP-telefonıya (internet telefonıya) xidmətləri lisenziyalaşdırılan fəaliyyətlər hesab edilir
- “Telekommunikasiya haqqında” Qanun (9-cu maddə) ümumi istifadədə olan telekommunikasiya şəbəkələrindəki zəruri vasitə və qurğuların sertifikatlaşdırılmasını tələb edir
-

Telefon xidmətlərinin tənzimlənməsinin hüquqi əsasları və mövcud idarəetmə strukturu (davamı)

- Qanun (11-ci maddə) antiinhisar qanunvericiliyə əsasən hökmran mövqə tutan operator və provayderin fəaliyyətində bəzi şərtlərə riayət edilməsini tələb edir
- Bur şərtlərə əsasən eyni xidməti göstərən operatorlara arabağlantı məqsədləri üçün şəbəkələrə qoşulması və trafik mübadiləsi üzrə bərabər şərait yardımçı, hökmran mövqə tutan operatorun, provayderin uyğun fəaliyyəti üzrə xüsusi tələblər müəyyən olunmalı və s.

Dövlət rabitə müəssisələrinin idarə olunmasının hüquqi aspektləri

- Telekommunikasiya sektorunda mövcud olan bütün dövlət şirkətləri (“AzInTelecom”, “Aztelekom” və “Bakı Telefon Rabitəsi”) məhdud məsuliyyətli cəmiyyət (MMC) kimi fəaliyyət göstətirirlər
- NK-nin 12.07.2012-ci tarixli 292 sayılı Qərarına əsasən, bu şirkətlər Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin strukturuna daxil deyil, lakin birbaşa tabeliyindədirlər
- Mülki Məcəlləyə əsasən (nin 87-ci maddə) MMC bir və ya bir neçə şəxs (fiziki və (və ya) hüquqi şəxs) tərəfindən təsis edilən, nizamnamə kapitalı nizamnamə ilə müəyyənləşdirilmiş miqdarda paylara bölünən cəmiyyətlərdir
- MMC-lərin iştirakçıları onun öhdəlikləri üzrə məsuliyyət daşıyır və cəmiyyətin fəaliyyəti ilə bağlı zərər üçün qoyduqları vəsaitin dəyəri həddində risk daşıyırlar
- Məcəlləyə əsasən (91-ci maddə) MMC-lərin ali orqanı iştirakçıların ümumi yığıncağıdır
- Bir iştirakçısı olan cəmiyyətdə cəmiyyətin ümumi yığıncağının səlahiyyətləri iştirakçı tərəfindən təkbaşına həyata keçirilir
- Cəmiyyətin nizamnaməsində nəzərdə tutulduğu halda, habelə ictimai əhəmiyyətli qurumlarda cəmiyyətin direktorlar şurası (və ya müşahidə şurası) və ya təftiş komissiyası (müfəttiş) yaradılır
- MMC-də onun fəaliyyətinə cari rəhbərliyi həyata keçirən və iştirakçılarının ümumi yığıncağına hesabat verən icra orqanı (kollegial və (və ya) təkbaşına) yaradılır
- Cəmiyyətin kollegial icra orqanının rəhbəri və üzvləri və ya cəmiyyətin təkbaşına fəaliyyət göstərən icra orqanının rəhbəri onun iştirakçıları olmayanların sırasından da seçilə bilər
- Bir iştirakçıdan ibarət olan cəmiyyətdə ümumi yığıncağın səlahiyyətlərinə aid olan məsələlər barəsində qərarlar həmin iştirakçı tərəfindən təkbaşına qəbul edilir
- Məcəlləyə əsasən (91-1.-ci maddə) MMC-lərin direktorlar şurası (müşahidə şurası) cəmiyyətin ümumi yığıncaqlar arasındakı dövrdə onun icra orqanının fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirir
- Əgər nizamnamədə təftiş komissiyasının seçilməsi (müfəttişin təyin edilməsi) nəzərdə tutulmamışdırsa, bu Məcəlləyə uyğun olaraq təftiş komissiyasının (müfəttişin) səlahiyyətləri direktorlar şurasına (müşahidə şurasına) verilə bilər
- Direktorlar şurasının sədri onun iclaslarını üç ayda bir dəfədən az olmayaraq çağırır və icaslara sədrlik edir, iclasda hər üzv bir səsə malik olmaqla, qərarlar sadə səs çoxluğu ilə qəbul edilir

Dövlət rabitə müəssisələrinin idarə olunmasının praktik aspektləri

- Telekommunikasiya sektorundakı aparıcı dövlət müəssisələrində menecment strukturunun formal hüquqi tələblər baxımından korporativ idarəetmə modelinə nə dərəcədə uyğun gəldiyini rəsmi sənədlər əsasında dəyərləndirmək mümkünsüzdür
- Əvvəla, bu şirkətlərin heç birinin idarəetmə strukturuna dair informasiyalar, onların fəaliyyətini tənzimləyən əsas sənəd (Nizamnamə) ictimaiyyət üçün əlçatan deyil
- Qurumların internet saytlarında idarəetmə strukturu və onların fəaliyyətini tənzimləyən əsas hüquqi sənədlərlə bağlı heç bir məlumat yerləşdirilməyib
- Digər tərəfdən tədqiqat çərçivəsində bu qurumlara göndərilən informasiya sorğusunu yalnız bir müəssisə (“Aztelekom” MMC) cavablandırdı
- Qurumun cavabına əsasən MMC-nin rəhbər orqanları Ümumi Yığıncaq, Müşahidə Şurası və İcra orqanından ibarətdir
- Lakin nə ictimaiyyət üçün əlçatan hesabatlarda, nə də internet axtarış sistemi vasitəsilə dövlətin telekommunikasiya müəssisələrində müşahidə şuraları, onların tərkibi və fəaliyyəti barədə heç bir məlumat yoxdur
- Nizamnamə Müşahidə Şurasının mövcudluğunu nəzərdə tutsa belə, İƏİT-nin tələblərinə əsasən dövlət telekommunikasiya şirkətləri özəl mülkiyyətə aid MMC-lərdən bir sıra əlamətlərinə görə fərqləndiyi halda korporativ idarəçilik modelini tətbiq edə bilər
- İƏİT-nin “Dövlət müəssisələrində korporativ idarəetmə Qaydaları”nın tələblərinə uyğun olaraq həmin əlamətlərə daxildir:
 - (i) **Şuranın, icra orqanının və müvafiq tənzimləyici nazirliyin (agentliyin) dəqiq müəyyən edilən səlahiyyətləri;**
 - (ii) **Müşahidə Şurasının təsdiqlənən tərkibi və digər idarəetmə orqanları ilə əlaqələrini tənzimləyən dəqiq hüquq normaları;**
 - (iii) **Bütün maraqlı tərəflərə, o cümlədən işçilərə qərar qəbulu ilə bağlı verilmiş səlahiyyətlərin çərçivəsi;**
 - (iv) **Məlumat açıqlığına, hesabatlılığa və şəffaflığa dair müəyyənləşdirilmiş dəqiq tələblər.**

Dövlət rabitə müəssisələrinin idarə olunmasının praktik aspektləri (davamı)

- Qaydalarda dövlət müəssisələrində fəaliyyət göstərməli olan Müşahidə Şuralarına qarşı dəqiq tələblər də müəyyən edilib
- Bu təsisatlar şirkətin fəaliyyətinə görə əsas məsuliyyət daşıyan element kimi müəyyənləşdirilməli, strateji idarəetmə funksiyasını yerinə yetirmək, menecmentin fəaliyyətinin monitorinqini aparmaq üçün lazım olan səlahiyyətlərə, sərəştəyə və obyektivliyə malik olmalıdırlar
- MŞ-larının hesabatları təşkilatı məsələlər, maliyyə fəaliyyəti, mühüm risk faktorları, mühüm hadisələr, maraqlı tərəflərlə əlaqələr və koordinasiya və ya sahiblik edən təşkilat tərəfindən verilən göstərişlərin təsiri barədə məlumat verməli və onları şərh etməlidir
- Öz rollarını yerinə yetirmək üçün MŞ ümumi korporativ məqsədlər çərçivəsində korporativ strategiyanı müəyyən etməli, monitorinqini aparmalı və nəzərdən keçirməli, fəaliyyəti qiymətləndirmək üçün müvafiq meyarlar yaratmalıdır
- Əsas riskləri müəyyən etməli, maliyyə hesabatlarının dövlət müəssisəsinin cari fəaliyyətini və riskləri düzgün əks etdirdiyini təmin etməklə, açıqlama və məlumatın çatdırılması prosesini monitorinq etməli, menecmentin fəaliyyətini qiymətləndirməli və ona nəzarət etməlidir
- Dövlət müəssisələrinin MŞ-larının əsas funksiyalarından biri Baş İcraçı Direktorun təyin edilməsi və işdən azad edilməsi olmalıdır
- Bu səlahiyyətlər olmadan DMM-lərin şuraları üçün monitorinqlə bağlı funksiyaları tam yerinə yetirməsi və təşkilatın fəaliyyətinin nəticələrinə görə məsuliyyət hiss etməsi çətindir
- Dövlətin əsas səhmdar olduğu bəzi təcrübələrdə yeganə mülkiyyətçi Baş İcraçı Direktoru birbaşa təyin edə bilər
- Lakin bu halda MŞ-ları ilə məsləhətləşmə əsas şərtidir
- Həmçinin belə şəraitdə Baş İcraçı Direktorun təyin edilməsi qaydaları və prosedurları şəffaf olmalı, peşəkarlıq meyarlarına əsaslanmalıdır.

Dövlət rabitə müəssisələrinin idarə olunmasının praktik aspektləri (davamı)

- Fəaliyyəti araşdırılan dövlət telekommunikasiya müəssisələrinin hesabatlılıq və məlumat açıqlığı təcrübəsi də İƏİT-nin korporativ idarəetmə standartlarına cavab vermir
- Standartlara əsasən, dövlət müəssisələrinin ictimaiyyət üçün açıqlanan hesabatları şirkətin ümumi fəaliyyəti və onun nəticələri, dövlətdən alınmış maliyyə yardımları, dövlətdən alınmış təminatlar barədə müfəssəl informasiyaları özündə əks etdiməlidir
- Milli qanunvericilikdə də dövlət müəssisələrində korporativ idarəetmə prinsiplərinin tətbiqi üzrə standartlar müəyyənləşdirilib
- Nazirlər Kabinetinin 257 sayılı Qərarı (04.06. 2019) səhmlərinin nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan səhmdar cəmiyyətlərində korporativ idarəetmə qayda və standartları müəyyən edir
- Bu normativ-hüquqi çərçivə səhmdar cəmiyyətlərə aiddir, dövlətin telekommunikasiya şirkətləri isə məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlərdir
- Qaydaların bütün istinasız olaraq bütün dövlət müəssisələrini əhatə etməsi üçün ya telekommunikasiya şirkətləri təcili olaraq səhmdar cəmiyyətlərə çevirilməli, ya da həmin hüquqi normalar dövlət mülkiyyətində olan MMC-lərə də şamil edilməlidir
- Sənəddə səhmdar cəmiyyətlərdə korporativ idarəetmənin standartları kimi aşağıdakılar müəyyən edilib:
 - **dövlət tərəfindən səhmdar funksiyasının effektiv şəkildə icrası;**
 - **effektiv fəaliyyət göstərən Müşahidə Şurasının (Direktorlar Şurası) təşkili;**
 - **səhmdar cəmiyyətin fəaliyyətinin şəffaflığının təminatı;**
 - **səmərəli və çevik icra sisteminin təşkili;**
 - **risklərin effektiv idarə edilməsi sisteminin formalaşdırılması;**
 - **korporativ idarəetmə prinsiplərinə riayət olunmasının təşkili;**
 - **korporativ sosial məsuliyyət**
- Qaydalara görə dövlət SC-ləri fəaliyyətinə ümumi nəzarəti həyata keçirən Direktorlar Şurası yaradılmalı, beynəlxalq tələblərə uyğun maliyyə hesabatları tərtib edilməli və açıqlanmalıdır
- Milli qanunvericiliyə əsasən telekommunikasiya müəssisələri ictimai əhəmiyyətli qurumlar sayılması onların da üzərinə anoloji öhdəlikləri qoyur
- Bura “Mühasibat uçotu haqqında” Qanun (2.1.9-cu maddə) və “İctimai əhəmiyyətli funksiyaları yerinə yetirən hüquqi şəxslərin siyahısının təsəvvürü haqqında” NK-nin 338 sayılı Qərar (01.09.2016) aiddir
- Təşkilati-hüquqi statusuna baxmayaraq sözü gedən müəssisələr beynəlxalq standartlara uyğun maliyyə hesabatlarının hazırlanmasını və açıqlanmasını təmin etməlidirlər

Dövlət rabitə müəssisələrinin hesabatlılığının mövcud vəziyyəti

- Telekommunikasiya sektorunda fəaliyyət göstərən aparıcı şirkətlərinin hesabatları nəinki korporativ idarəetmə ilə bağlı beynəlxalq standartların, eləcə də milli qanunveriliyin tələbləri ödənmir
- Bu şirkətlərin heç birinin nizamnamə məqsədlərinə uyğun fəaliyyətlərinə və onların nəticələrinə dair ümumi hesabat ümumiyyətlə açıqlanmır
- Bu cür hesabatlarda göstərilən xidmətlər, onların strukturu, həcmi, dinamikası, coğrafi bölgüsü barədə informasiyaların olması çox mühümdür
- “Mühasibat uçotu haqqında” Qanunun 8-ci maddəsi ictimai əhəmiyyətli qurumların öz maliyyə hesabatlarını beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarına uyğun hazırlanmasını və yayılmasını tələb edir
- Bu standartlar görə, maliyyə hesabatları aşağıdakı məlumatları özünə daxil etməlidir:

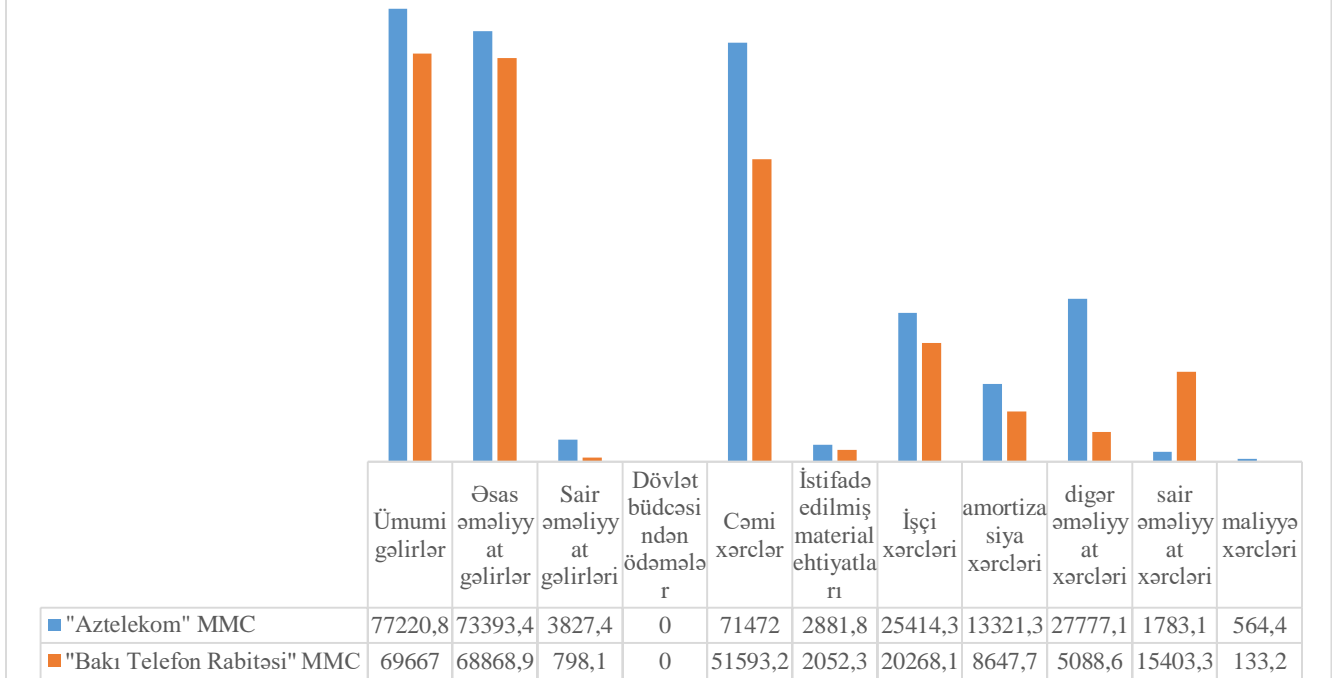
- **maliyyə riskləri və onların idarə edilməsi,**
- **əlaqəli tərəflərlə əməliyyatlar,**
- **pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri,**
- **ticarət və sair kreditör borcları, borc öhdəlikləri, cari və uzunmüddətli aktivlər**
- **əmlak, tikili və avadanlıqlar,**
- **gəlirlərin kateqoriyalar üzrə analizi,**
- **ödənilən vergilər,**
- **xərclərin kateqoriyalar üzrə analizi,**
- **asılı müəssisələrə investisiyalar,**
- **kapitalda dəyişikliklər,**
- **fəaliyyət seqmentləri üzrə maliyyə məlumatları,**
- **maliyyə gəliri və maliyyə xərcləri və s**

Dövlət rabitə müəssisələrinin hesabatlılığının mövcud vəziyyəti

- NK-nin 97 sayılı qərarı (27.05.2010) ilə “Kommersiya təşkilatlarının illik maliyyə hesabatlarının və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi və dərc edilməsi Qayadaları” təsdiqlənib
- Sənəd (1.3-cü maddə) ictimai əhəmiyyətli qurumların maliyyə hesabatlarını beynəlxalq standartlara uyğun tərtib etməli olduğunu vurğulayır
- Qayda (2-ci maddə) maliyyə hesabatlarının tərkibini müəyyən edir.
- İctimai əhəmiyyətli qurumların açıqladığı maliyyə hesabatları müəssisənin ümumi maliyyə vəziyyəti, mənfəət, zərər və digər məcmu gəlirin həcmi, kapitalda dəyişikliklər, pul vəsaitlərinin hərəkəti barədə ətraflı və izahedici qeydlərlə yayılmalıdır
- Sənədə (5-ci maddə) əsasən, ictimai əhəmiyyətli qurumlar öz maliyyə hesabatlarını auditor rəyilə birlikdə internet səhifəsində yaymalıdır.
- “Aztelekom” MMC və “Bakı Telefon Rabitəsi” MMC-nin maliyyə hesabatları son dərəcə məhdud informasiya təqdim edir
- “Aztelekom” MMC-nin ən son hesabatı 2019-cu ilə, “Bakı Telefon Rabitəsi” MMC-nin son hesabatı isə 2018-c ilə aiddir
- Bu hesabatların hər ikisi eyni struktura və məlumat tutumuna malikdir
- Yalnız müəssisələrin ümumi gəlir və xərcləri, onların məhdud səviyyədə strukturu barədə məlumat açıqlayır.

Dövlət rabitə müəssisələrinin hesabatlılığının mövcud vəziyyəti

"Aztelekom" və "Bakı Telefon Rabitəsi" MMC-lərin maliyyə hesabatlarının strukturu, mln. manatla

Dövlət rabitə müəssisələrinin hesabatlılığının mövcud vəziyyəti

- “Azİntelekom” MMC-nin maliyyə hesabatı bu 2 şirkətlə müqayisədə daha əhatəlidir
- Qurumun ən son maliyyə hesabatı 2018-ci ilə aiddir
- Bu hesabatda cari və uzunmüddətli aktivlər, onların strukturu, cari və uzunmüddətli öhdəliklər, kapital və mənfəət barədə məlumatlar əks olunub.

“Azİntelekom” MMC-nin 2018-ci il üzrə maliyyə nəticələri (min manatla)

Maliyyə göstəriciləri	Məbləğ
<i>Cəmi uzunmüddətli aktivlər</i>	508162,6
Əmlak və avadanlıqlar	17010,1
Qeyri-maddi aktivlər	(428)
İnvestisiya qoyuluşları	483971,1
Digər uzunmüddətli aktivlər	1334,9
<i>Cəmi qısamüddətli aktivlər</i>	29237,9
Pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri	13256,9
Mal-material ehtiyatları	1041,6
Ticarət və digər debitor borcları	7199,3
Digər qısamüddətli aktivlər	7740,1
Cəmi aktivlər	537400,6
Nizamnamə kapitalı	8,146
Bölüşdürülməmiş mənfəət	61210,3
Cəmi kapital	61248,5
Uzunmüddətli öhdəliklər	471994,7
Qısamüddətli öhdəliklər (kreditor borclar)	4187,4
Cəmi öhdəliklər	476182,1
Cəmi öhdəliklər və kapital	537400,6
Gəlir	28453
Xidmətlərin maya dəyəri	(9999,9)
Ümumi mənfəət	18453
Ümumi inzibati və digər əməliyyat xərcləri	(6488,2)
Digər əməliyyat gəlirləri	(406,6)
Əməliyyat mənfəəti	11558,3
Mənfəət vergisi xərci	(882,0)
İl üzrə mənfəət	9522,8

Dövlət rabitə müəssisələrinə dövlət dəstəyinin mövcud durumu

- Hesabatlatrdan telekommunikasiya sektorunda fəaliyyət göstərən 3 aparıcı dövlət şirkətindən heç biri dövlət büdcəsindən birbaşa vəsait almadığı görünür
- Lakin tabeçiliklərində olduqları Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi vasitəsilə mərkəzləşdirilmiş qaydada, müxtəlif investisiya layihələrinin dəstəklənməsi üçün sərmayələrin yönəldilib-yönəldilmədiyi barədə hər hansı açıq mənbədə məlumat yoxdur
- Şirkətlərin dövlət büdcəsi qarşısında öhdəlikləri, tədiyə növləri üzrə öhdəliklərin strukturu barədə də hesabatlarda hər hansı məlumat açıqlanmır
- Eyni zamanda şirkətlərin öz gəlir mənbələri və borclanma hesabına hesabına həyata keçirdikləri investisiya layihələri barədə də məlumatlar ictimaiyyət üçün qapalıdır
- Dövlət müəssisələrinin maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlara uyğun hazırlanması yalnız şəffaflıq baxımından önəmli deyil
- Bu cür hesabatlar həmçinin adıçəkilən subyektlərin fəaliyyətinin səmərəliliyini də ölçmək baxımından zəruri məlumat bazası formalaşdırır
- Artıq ötən ildən etibarən fəaliyyətin səmərəliliyinin ölçülməsi dövlət təsərrüfat subyektləri üçün hüquqi öhdəliyə çevrilib
- Nazirlər Kabinetinin 57 sayılı qərarı (04.06.2019) ilə “Paylarının (səhmlərinin) nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan hüquqi şəxslərin fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi Qaydası” təsdiqlənib
- Həmin qaydalara uyğun olaraq təklif olunan indikatorlar əsasında aparılan qiymətləndirmənin nəticəsinə görə, səmərəlilik əmsalı 50%-dən aşağı olduqda, dövlət şirkətlərinin fəaliyyəti qeyri-kafi, 100% olduqda çox yüksək qiymət alır
- Ümumilikdə fəaliyyətin səmərəliliyini qiymətləndirmək üçün əsas və əlavə qruplarda olmaqla 23 indikatorun tətbiqi nəzərdə tutulur
- Bura daxildir:
 - **vergidən öncəki mənfəətlilik səviyyəsi (EBİTDA),**
 - **əməliyyat xərhlərinin əsas əməliyyat gəlirlərinə nisbəti,**
 - **cəlb edilmiş kapitalın rentabelliği,**
 - **səhmdar kapitalın rentabelliği,**
 - **səhmdar investisiyalarının gəlirliliği,**
 - **aktivlərin rentabelliği,**
 - **mütləq likvidlik əmsalı,**
 - **əmək məhsuldarlığı,**
 - **ödəmə qabiliyyətliliği əmsalı,**
 - **dividend ödənişi əmsalı,**
 - **istehsal güclərinin istifadə əmsalı,**
 - **enerji səmərəliliği və s**

Sektorda idarəetmənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi perspektivləri və yolları

- Son 30 ildə dünyada telekommunikasiya və rabitə xidmətlərinin dövlətsizləşdirilməsi təcrübəsi geniş yayılıb
- Uzunmüddətli araşdırmalar və empirik analizlər rəqabətsiz mühitdə fəaliyyət göstərən dövlət rabitə xidmətlərinin xərclərinin yüksək, xidmətlərin məhsuldarlığının və keyfiyyəyətinin aşağı olduğunu üzə çıxarıb
- Əsas səbəb dövlətin inhisarçı şirkətlərinin rəqabətə ehtuyac duymaması və texnoloji dəyişikliklərə çevik reaksiya verməməsidir
- Müxtəlif ölkələrdə rabitə sektorunda başlayan liberallaşdırma dalğasının məqsədi bu sektorda rəqabəti və nəticədə istehlakçıların rabitə xidmətlərinə əlçatanlığının artırılması, xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi olub
- Rəqabət formalaşdırılmadan alternativ operatorlar bazara maneəsiz daxil ola bilmir, hansısa operator(lar) bazarda hökmram mövqe tutur, rəqiblərə münasibətdə məhudlaşdırıcı davranışlar nümayiş etdirir
- Bu zaman əsas addımlardan biri rabitə sektorunda siyasət hazırlayan ail dövlət qurumundan (məsələn, Rabitə Nazirliyindən) asılı olmayan, avtonom bir tənzimləyici orqanın formalaşdırılması çox önəmlidir
- Bu orqan müəyyən edilən siyasət çərçivələri daxilində bazar oyunçularının fəaliyyətinini izləyir, rəqabət mühitini pisləşdirən istənilən opeatora qarşı hüquqi alətlər əsasında qərarlar qəbul edir.

Sektorda idarəetmənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi perspektivləri və yolları

- Avropa ölkələrində, hətta postsosialist ölkələrdə telekommunikasiya müəssisələrinin, xüsusən dövlət inhisarında olan sabit telefon şirkətlərinin özəlləşdirilməsi geniş yayılmış təcrübədir
- Bu ölkələrdə 1990-2000-ci illərdə aparıcı telekommunikasiya şirkətlərinin özəlləşdirilməsi zamanı fərqli yanaşmalar olmuşdur
- Məsələn, “MacarTelekom”un 67%-i, “BelçikaTelekom”un 49.9%-i, “CexTelekom”un 27%-i özəlləşdirilmişdi
- Bu təcrübələrdə orta q məqam isə istinasıq olaraq özəlləşdirən tərəfin xarici investor olmasıdır.
- Türkiyədə sektorun aparıcı oyunçusu olan “Türktelekom”un dövlətsizləşdirilməsinə 2000-ci illərin əvvəlindən start verilmişdi
- Hazırda həm sabit telefon, həm mobil telefon, həm də internet xidmətləri göstərən “Türktelekom”un paylarının 55%-i “LYY Telekomünikasyon A.Ş” şirkətinə, 30%-i dövlətə (o cümlədən, 25%-i Maliyyə və Xəzinə Nazirliyinə, 5%-i Türkiyə Varlıq Fonduna), 15%-i isə fond birjası vasitəsilə sərbəst bazara buraxılan səhmlərin sahiblərinə məxsusdur
- “LYY Telekomünikasyon A.Ş” Türkiyənin 3 bankı (İş Bankası, Akbank və Garantibank) tərəfindən orta q qurulan şirkətdir
- Bi şirkət “Türktelekom”dakı 55%-lik payı 2019-cu ildə Livanın “Ojer Telekom” şirkətindən alıb
- Livan şirkəti öz payını 2005-ci ildə ilkin özəlləşdirmə zamanı 6.5 mlrd. ABŞ dollarına əldə etmişdi
- Lakin 2013-cü ildə “Türktelekom”un hissələrini zəmanət göstərərək banklardan götürdüyü 4.750 mlrd. ABŞ dolları kredit borcunu geri ödəyə bilmədiyi üçün öz hissələrini satmağa məcbur qalmışdı
- Açıq bazarda 15%-lik səhm satışından isə hökumət 1.911 mlrd. dollar əldə etmişdi.

Sektorda idarəetmənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi perspektivləri və yolları

- Azərbaycanda da son 20 ildə dövrü olaraq telekommunikasiya sektorunda islahatlar hökumətin diqqət mərkəzində olub
- İlk dəfə ölkə prezidentinin 29.03.2001-ci il 671 sayılı sərəncamı ilə «Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin II Dövlət Proqramı»na uyğun olaraq Rabitə Nazirliyinin bir sıra bir sıra müəssisə və obyektlərinin özəlləşdirilməsi haqqında qərar qəbul edildi
- Sərəncama görə, hazırda telekommunikasiya bazarında hökmran mövqə tutan “Bakı Telefon Rabitəsi” və «Aztelekom» MMC-lər özəlləşdirməyə açıq elan edilməli idi
- Qəbul edilən sənəddə göstərilirdi ki, adıçəkilən müəssisələrin özəlləşdirilməsində yerli investorlarla yanaşı xarici investorların da iştirakına icazə verilir.
- Lakin ötən dövrdə bu 2 şirkətin dövlətsizləşdirilməsini nəzərdə tutan sərəncam icra edilməmiş qaldı. Bu müddətdə dəyişən yalnız onların təşkilati-hüquqi statusu oldu
- İstehsalat birliyi kimi fəaliyyət göstərən «Aztelekom» 2015-ci ilin iyul ayında, “Bakı Telefon Rabitəsi” isə 2017-ci ilin iyul ayında məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlərə çevrildilər
- 2016-cı ildə telekommunikasiya sektorunda islahatlar yenidən hökumətin gündəliyinə qayıtdı
- Ölkə prezidentinin 06.12.2016-cı il 1138 sayılı fərmanı ilə “Azərbaycan Respublikasında telekommunikasiya və informasiya texnologiyalarının inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi” təsdiqləndi
- Xəritədə qeyd edilir ki, telekommunikasiya sektorunda liberal bazar prinsipləri əsasında ədalətli rəqabət mühitinin yaradılması, şəffaf və səmərəli tənzimləmə mexanizmlərinin və prosedurlarının müəyyənləşdirilməsi və tətbiqi islahatın əsas vəzifələrindən biridir
- Bu qəbildən olan islahatların 2 əsas istiqaməti kimi aşağıdakılar müəyyən edilib:
 - **Sektor üzrə idarəetmə strukturlarının təkmilləşdirilməsi;**
 - **Telekommunikasiya bazarının liberallaşdırılması**

Sektorda idarəetmənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi perspektivləri və yolları

- İdarəetmə strukturlarının təkmilləşdirilməsi ilk növbədə müstəqil tənzimləmə orqanının yaradılmasını nəzərdə tutur
- Hazırda ölkədə telekommunikasiya sektorunda tənzimləyici funksiyasını həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı Azərbaycan Respublikasının Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyidir (RYTN).
- Paralel olaraq RYTN tabeliyində olan təşkilatlar vasitəsilə telekommunikasiya sektorunda əsas aktyorlardan biri kimi iştirak edir
- Yol Xəritəsində qeyd edilir ki, inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə əsasən, müstəqil tənzimləyici qurum telekommunikasiya sektorunu tənzimlədikdə bazarın inkişafına və daha çox investisiya qoyulmasına zəmin yaranır
- Beynəlxalq təcrübədə telekommunikasiya sektoru üzrə tənzimləyici qurum bir sıra mühüm funksiyalar həyata keçirir
- Məsələn, telekommunikasiya bazarının formalaşdırılması və inkişafının təmin edilməsi əsas funksiyalardan biridir
- Tənzimləyici orqan bazarda tələb olunan iştirakçıların sayının müəyyən edilməsi üzrə qiymətləndirmələr aparır, bazar subyektlərinə lisenziyaların verilməsi, bazar iştirakçılarına nömrə resurslarının ayrılması və operatorlar arasında nömrə daşınması kimi məsələləri tənzimləyir
- Eyni zamanda, bazar faktorları və tərəflərin mənafeləri nəzərə alınmaqla, rüsum və qiymətlərin (tariflərin) tənzimlənməsini, habelə sektor daxilində iştirakçıların fəaliyyəti ilə bağlı digər zəruri tənzimləmələri də həmin qurum həyata keçirir
- Qurumun daha vacib funksiyası İKT üzrə strateji məqsədlərə nail olunmasıdır
- Belə məqsədlərə tənzimləyici qurum tərəfindən xidmət keyfiyyətinə nəzarət, istehlakçıların maraqlarının qorunmasını, keyfiyyət standartlarının və əhatə dairəsinə dair optimal tələblərin müəyyənləşdirilməsi kimi məsələlər daxildir
- Telekommunikasiya sektorunda effektiv tənzimləməni həyata keçirmək məqsədilə dünyada son 20 ildə yaradılmış 190 tənzimləyici qurum fəaliyyət göstərir
- Müstəqil tənzimləyici qurumların nümunəsi kimi regon ölkələrindən Türkiyədə Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Qurumunu, Gürcüstanda isə Milli Kommunikasiya Komissiyasını göstərmək mümkündür.

Sektorda idarəetmənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi perspektivləri və yolları

- Hökumət Azərbaycanda da telekommunikasiya sektoru hər hansı mərkəzi hakimiyyət orqanının nəzarəti alıtnda olmadan müstəqil yaradılmasını hədəf götürüb
- Çünki təbəçilik olarsa, verilmiş qərarlar həmin mərkəzi icra hakimiyyəti orqanın qərarları ilə ziddiyyət təşkil etdikdə həmin qərarların ləğvi qaçılmazdır
- Bundan əlavə, mərkəzi hakimiyyət orqanının tabeliyində çoxlu qurumlar var və tənzimləyici qurum da müstəqil olmadıqda sektorda rəqibət mühitini təmin etmək üçün həmin qurumların maraqlarını uzlaşdırmadan hər hansı avtonom addımlar ata bilməyəcək
- Yol Xəritəsində nəzərdə tutulmuşdu ki, 2017-2020-ci illər ərzində müstəqil tənzimləyici orqanın fəaliyyətini tənzimləyən normativ-hüquqi aktlar hazırlanmalı və təsdiqlənməli idi
- İslahatlarla bağlı yaradılmış işçi qrup 2017-ci ildə Azərbaycanda telekommunikasiya sektorunun inkişafı ilə bağlı çərçivə planını hazırlamalı idi
- Tənzimləmə funksiyalarını müstəqil tənzimləyici qurumun həyata keçirməsi üçün müvafiq qurumun yaradılmasına dair məsələləri əhatə edən üçillik keçid plan hazırlanmalı idi
- Üçillik keçid dövrü ərzində tənzimləyici qurumun vəzifə və funksiyalarını RYTN icra etməli idi
- 2020-ci il son yaxınlaşır, amma bu istiqmətdə hansısa addımların atılmasına dair nə ictimaiyyət üçün açıqlanan hər hansı rəsmi sənəd və ya informasiya yoxdur

Sektorda idarəetmənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi perspektivləri və yolları

- Telekommunikasiya sektorunda liberallaşdırma islahatları ilə bağlı Yol Xəritəsində 2 əsas tədbir nəzərdə tutulmuşdu

- (i) Beynəlxalq internet kanallarına qoşulan operatorların sayının artırılması və sektorda özəlləşdirmə**
- (ii) Telekommunikasiya sektorunda özəlləşdirmə**

- Hazırda beynəlxalq internet trafikinin ölkəyə gətirilməsi üzrə xidmətləri 2 şirkət həyata keçirir
- Xəritədə həmin operatorların sayının 3-ə çatdırılması hədəflənir və bu hədəfə də 2020-ci ilə qədər yetişmək nəzərdə tutulmuşdu.
- Özəlləşdirməyə gəldikdə, Xəritədə qeyd edilir ki, Azərbaycanda sabit şəbəkədə genişzolaqlı xidmətlərin 50 faizdən çoxu azsaylı bazar subyektləri tərəfindən təqdim edilir
- Genişzolaqlı şəbəkə bazarının liberallaşdırılması ölkədə rabitə əlaqəsinin gücləndirilməsi istiqamətində əsas təkanverici amillərindən biri kimi vurğulanır
- Sənəddə vurğulanır ki, region ölkələrində sabit genişzolaqlı xidmət üzrə yüksək xüsusi çəkiyə malik bazar iştirakçılarının bazar payları azaldığı halda, Azərbaycanda belə iştirakçılar öz abunəçi bazasını genişləndirməklə bu göstəricini 2010-2015-ci illərdə 40 faizdən 66 faizə artırmıdır
- Hökumət bazarın liberallaşdırılmasını xidmət tariflərinin optimallaşması, investisiya qoyuluşlarının həcmnin və xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəlməsi üçün zəruri şərtlərdən sayır
- Hesablamaya əsasən, bazarın liberallaşması beynəlxalq zənglərin orta qiymətlərinin 48 faiz, genişzolaqlı şəbəkə qiymətlərinin isə 32 faiz aşağı salınmasına imkan verə bilər
- Beynəlxalq təcrübədə liberallaşdırma həyata keçirildikdən sonra beynəlxalq zənglərin həcmnin 32-104 faiz aralığında artdığı, qiymətlərin isə 30-90 faiz aralığında azaldığı müşahidə edilmişdir
- Xəritədə sektora xarici investorların cəlb edilməsi, “Aztelekom” MMC, Bakı Telefon Rabitəsi İstehsalat Birliyi və “AzInTelecom” MMC kimi təşkilatların özəlləşdirilməsinin vacibliyi vurğulanır
- Bu fəaliyyətin icrası üçün 2018-2020-ci illər nəzərdə tutulsa da, hələ ki, hər hansı real addımlar atılmayıb

Sektorda idarəetmənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi perspektivləri və yolları

- Rəsmi statistik məlumatların da göründüyü kimi, sabit telefon şəbəkəsi xidmətləri bazarında özəl sektorun payı 4-5%-dən çox deyil
- Ən son statistikaya görə internet xidmətləri bazarında özəl sektorun nisbi üstünlüyü (55% ətrafında) olsa da, 2010-2018-ci illərdə bu sektorun bazar payı sürətlə azalaraq təxminən 90%-dən 55%-ə qədər geriləmişdir
- Beynəlxalq internet trafikinin ölkəyə gətirilməsi üzrə xidmətlərin cəmi 2 özəl şirkətin əlində təmərküzləşməsi göstərir ki, problem təkcə dövlət sektorunun inhisarçılığı ilə də yekunlaşmır
- Yəni telekommunikasiya sektorunda islahatlar özəlləşdirməyə ilə məhdudlaşmamalı, daha geniş miqyaslı olmaqla liberallaşdırmanı nəzərdə tutulmalıdır
- Çünki bəzən özəlləşdirmə dövlətin inhisarçılığını aradan qalındırır, amma əvəzində özəl subyektin inhisarçılığı yaranır
- Liberallaşdırma islahatları isə mülkiyyət fərqi qoymadan rəqabətli bazarın, xidmətlərin göstərilməsində bütün oyunçulara bərabər şərtlərin yaradılmasını nəzərdə tutur
- “Antiinhisar fəaliyyəti haqqında” Qanuna əsasən, bazar payı 35 faizdən çox olan təsərrüfat subyekti hökmən mövqeyə malik subyekt hesab edilir
- Hazırda Azərbaycanın telekommunikasiya sektorunda, xüsusilə sabit və mobil telefon xidmətləri bazarında çox az istisna ilə bütün oyunçular hökmən mövqeyə sahibdirlər
- Qanunun 8-ci maddəsinə əsasən, hökmən mövqə tutan subyektlər rəqiblərinin bazara daxil olmasına əsassız maneələr yaratmaq imkanına malikdirlərsə, bu inhisarçılıq hesab edilir və ona qarşı qanunvericilik qaydasında tədbirlər görülməlidir
- Hazırda dövlət mülkiyyətində olan sabit telefon şəbəkə şirkətlərinin rəqiblərinə, xüsusən onların nömrələrinin, internet infrastrukturunun (xüsusən fiber-optik xətlərin) bazasında genişzolaqlı internet xidmətləri təklif edən müstəqil operatorlara qarşı bu cür maneələr yaratmaq üçün texniki və texnoloji imkanları mövcuddur
- Bu, dövlət şirkətlərinin həm zəruri infrastruktura, həm də bu infrastruktur üzərindən xidmət göstərmək imkanına malik olmasını nəzərdə tutur

Sektorda idarəetmənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi perspektivləri və yolları

- Vacib məqamlardan biri telekommunikasiya şirkətlərinə münasibətdə antinhisar qanunvericiliyində olan ziddiyətli müddəalrın mövcudluğudur
- NK-nin 19.07.2013-cü il 189 sayılı qərarına əsasən, “Aztelekom” MMC, “Bakı Telefon Rabitəsi” MMC kimi dövlət rabitə şirkətləri təbii inhisar subyektlərinin siyahısına daxil edilib
- Halbuki “Antiinhisar fəaliyyəti haqqında” və “Təbii inhisarlar haqqında” qanunlarda müəyyənləşdirilən “təbii inhisar” anlayışı bu qurumların fəaliyyətinin xarakterinə uyğun deyil
- Bu sənədlərdə təbii inhisar dedikdə, istehsalın texnoloji xüsusiyyətlərinə görə rəqabətin olmadığı şəraitdə tələbatın ödənilməsi daha səmərəli olan və inhisar subyektlərinin istehsal etdiyi əmtəə (xidmət) istehlakda başqa əmtəə (xidmət) ilə əvəz edilə bilməyən bazar vəziyyətidir
- Lakin real təcrübədə həm sabit telefon, həm də genişzolaqlı internet xidmətləri bazarında çoxsaylı bazar oyunçuları (eləcə də özəl subyektlər) mövcuddur
- Özəl subyektlər dövlət şirkətlərinin təklif etdiyi qiymət və uyğun keyfiyyət əsasında xidmətlər təklif edə bilər
- Belə vəziyyətdə dövlətin təbii inhisar subyekti hesab olunan və rəqibləri tərəfindən əvəzlənə biləcək telekommunikasiya şirkətlərini müvafiq siyahıdan çıxarmağı zəruridir
- “Təbii inhisarlar haqqında” Qanunun “təbii inhisar subyektlərinin fəaliyyət sahələri” adlanan 5-ci maddəsindən rabitə xidmələrinin çıxarılması vacibdir

Tədqiqatın əsas nəticələri və sektor üzrə islahat təklifləri

Əsas nəticələr:

- ✓ **Sabit telefon xidmətləri bazarında dövlət şirkətləri hökmran mövqeyə malikdir**
- ✓ **İnternet xidmətləri bazarında özəl sektor nisbi pay üstünlüyünə (55,3%) malik olsa da, son illərdə davamlı olaraq bazardakı mövqelərini dövlət şirkətlərinin xeyrinə itirib**
- ✓ **Sabit telefon şəbəkəsi bazasında genişzolaqlı internet xidmətləri infrastrukturunu tamamilə dövlət şirkətlərinə məxsusdur**
- ✓ **Telekommunikasiya xidmətlərinin yalnız daxili bazar üzrə deyil, həmçinin beynəlxalq xidmətlər seqmetində də az sayda təsərrüfat subyektlərinin hökmran mövqeyi mövcuddur**
- ✓ **Mobil telefon xidmətləri bazarında 4 şirkət fəaliyyət göstərsə də, onlardan yalnız dövlət payına malik olan “Azərsell” şirkəti 48% payla bazarda hökmran mövqeyə malikdir**
- ✓ **Son 30 ildə dünyada telekommunikasiya sektoru genişmiqyaslı liberallaşdırma və dövlətsizləşdirmə islahatlarına məruz qalıb**
- ✓ **Azərbaycanda aparıcı telekommunikasiya şirkətlərinin özəlləşdirilməsi ilə bağlı ilk rəsmi qərar 2001-ci ildə qəbul edilsə də, icra edilməyib**
- ✓ **Dövlət mülkiyyətində olan aparıcı telekommunikasiya şirkətləri şəffaf, hesabatlı və kollegial idarəçiliyə zəmanət verən korporativ menecment modelinə keçməyib**
- ✓ **Dövlət mülkiyyətində olan məhdud məsuliyyətli cəmiyyət statusuna malik telekommunikasiya şirkətləri Nazirlər Kabinetinin dövlət müəssisələrində korporativ idarəetmə standartlarının tətbiqini nəzərdə tutan qaydalarının təsirindən kənar qalıb**
- ✓ **Dövlətə məxsus telekommunikasiya şirkətlərinin maliyyə hesabatlarının tərtibi və açıqlanması sahəsində beynəlxalq standartlara keçməyiblər**
- ✓ **Dövlətə məxsus telekommunikasiya şirkətləri ictimaiyyət üçün ən vacib olan normativ-hüquqi aktları açıqlamaqda maraqlı deyillər**
- ✓ **2016-cı ildə hökumət tərəfindən telekommunikasiya sektorunun inkişafı üzrə qəbul edilmiş Yol Xəritəsi sektorda özəlləşdirməni əsas hədəflərdən biri kimi müəyyən edib.**
- ✓ **Yol Xəritəsində telekommunikasiya sektoru üzrə müstəqil tənzimləyici qurumun yaradılması nəzərdə tutulub**
- ✓ **Ölkəyə internetin beynəlxalq trafikini təmin edən operatorların sayının artırılması ilə bağlı Yol Xəritəsində nəzərdə tutulan tədbirin icrası ilə bağlı hələlik real nəticələr yoxdur**
- ✓ **Dövlətə məxsus aparıcı telekommunikasiya şirkətləri təbii inhisar subyektlərinin siyahısına daxil edilsə də, bu xidmətlərin xarakteri “təbii inhisar” anlayışına uyğun gəlmir**

Tədqiqatın əsas nəticələri və sektor üzrə islahat təklifləri

Sektor üzrə islahat təklifləri

- **İslahatların ilk mərhələsi olaraq telekommunikasiya şirkətlərində korporativ idarəetmə standartlarının tətbiqi, Direktorlar (Müşahidə) Şuralarının real fəaliyyəti və icra orqanları üzərində real nəzarət (təsir) imkanları təmin edilməlidir;**
- **Bu şirkətlərin məlumat açıqlığına və şəffaflığına dair tələblər sərtləşdirilməlidir;**
- **Şirkətlərin fəaliyyətini tənzimləyən normativ sənədlər, onların strukturu və səlahiyyətli şəxsləri barədə məlumatlar internet resursları vasitəsilə ictimailəşdirilməlidir;**
- **Şirkətlərin maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlara uyğun tərtibi və açıqlanması təmin edilməlidir;**
- **Yol Xəritəsində nəzərdə tutulan hədəflərə uyğun olaraq islahatların 2-ci mərhələsi kimi dövlətə məxsus telekommunikasiya şirkətlərinin dövlətsizləşdirilməsi prosesi başa çatdırılmalıdır;**
- **Telekommunikasiya şirkətlərinin dövlətsizləşdirilməsi modeli seçilərkən investisiya müsabiqələri vasitəsilə səhmlərin nəzarət zərfi strateji investora təklif edilsə də, Türkiyə modelində olduğu kimi səhmlərin müəyyən hissəsinin (25-30%-i) fond birjası vasitəsilə açıq bazarda satışa çıxarılması məqsədəuyğundur;**
- **Yol Xəritəsində nəzərdə tutulan hədəflərə uyğun olaraq telekommunikasiya sektoru üzrə müstəqil tənzimləyici qurumun yaradılması və onun effektiv fəaliyyətinin təmin edilməsi prosesi qısa zamanda başa çatdırılmalıdır.**